

FRANCISCO MONTERMOSO, UN ESCULTOR CASTELLÀ RESIDENT A ARBECA EN EL SEGLE XVI.

Joan Yeguas i Gassó

Fins fa poques dècades, l'època del Renaixement a Catalunya (1500-1640) ha estat un període poc atès per la historiografia de l'art. No cal dir, doncs, que l'atenció vers l'escultura també ha estat molt limitada, exceptuant casos puntuals i excepcionals (com la tomba italiana de Bellpuig o el retaule major de Poblet). Dins aquests pressupòsits, podem comprendre l'enorme desconeixement que existeix sobre els escultors que desenvoluparen la seva activitat en aquesta època. Un d'aquests escultors fou Francisco Montermoso, documentat entre 1542 i 1563.¹

OBRA DESAPAREGUDA I LA RESIDÈNCIA A ARBECA

El 12 de desembre del 1542 firma uns capítols amb Jeroni Descoll fill, cavaller de l'orde de Sant Jaume de l'Espasa. En l'instrument notarial Montermoso diu que era *natural de la ciutat de Burgos, habitant en la vila de Arbeca*. Havia de picar i deixar a punt la pedra necessària per a la construcció de dues capelles a l'església barcelonina de Sant Miquel, concretament la capella de Sant Martí i la del Crucifix, que portaria a terme el mestre d'obres Andreu Matxí. També havia d'elaborar una fornícula amb venera per encabir-hi una figura, la qual *dit mestre Montermoses no ha de fer*. Per la seva feina rebria la quantitat de 60 lliures.²

El 27 de maig del 1546 signa, amb els administradors de la *luminària* de la Mare de Déu de la vila de Cervera, l'execució d'una imatge de Maria de 6 pams d'alçada (116 cm), sense comptar la peanya i la diadema, i també una fornícula amb petxina per col·locar-la. L'obra havia de ser obrada a Arbeca amb pedra de la mateixa població, i ser portada a Cervera per l'autor en el temps de 6 mesos, tot pel preu de 16 ducats.³

Pel que fa a la seva residència, el 14 de desembre del 1543 Francisco Montermoso *imaginaire* lloga una casa al fuster Jaume Serra, per consell de la confraria de fusters de Barcelona. El document està molt malmès, només es llegeix que seria per un període de *quatuor an[...] menses et quindecim dies michi restantes*.⁴ Però la seva estada a Barcelona no seria definitiva, segons el fogatge de

¹ El present treball és una actualització del capítol 4. 9. de la meua tesi doctoral, llegida a la Universitat de Barcelona l'any 2001: *L'escultura a Catalunya entre 1490 i 1575. De la tradició medieval a la difusió i consolidació de les formes "a la romana"*.

² MADURELL MARIMÓN, J. M.; "Escultores renacentistas en Cataluña", dins *Anales y Boletín de los Museos de Arte de Barcelona*, V, Barcelona, 1947, documents 61 i 62.

³ DALMASES de MASSOT, F.; "Un artista desconegut", dins *Catalana*, 193, Barcelona, 1925, pàg. 199; LLOBET PORTELLA, J. M.; *Art certerí del segle XVI*, Virgili i Pagès, Lleida, 1990, pàgs. 24-25, 69 i nota 227.

⁴ Arxiu Històric de Protocols de Barcelona, notari Joan Martí, Protocol 13, 1543-1545, llig. 3.

l'any 1553, *mestre Francisco Montermoso* encara residia a Arbeca.⁵

ELS REIALS COL·LEGIS DE TORTOSA

Montermoso està documentat de forma incompleta, tenim un forat bastant gran entre 1546 i 1553. Després d'aquesta última data no el tornem a trobar fins el 30 de gener del 1563, estava a Tortosa, on cobrava una àpoca de mans de l'administrador de les obres dels reials col·legis de la ciutat del Baix Ebre. En concret, rebia 10 lliures i 10 sous pel preu de tres peces de pedra, una de les quals hi havia representat el monarca Carles V. El 7 de juliol del 1563 cobrava altres 10 lliures i 10 sous per *les mans i jornals per mi fets en la fàbrica de tres reis últims y hun scut de pedra*, també per l'esmentada obra tortosina.⁶ Aquestes notícies aclareixen, definitivament, l'autoria de les efígies que es conserven a l'ampit de la segona galeria dels reials col·legis, avui seu de l'arxiu històric comarcal de Tortosa. La tipologia del fris és similar a la d'altres cases aragoneses i castellanés, com en el pati de la casa del banquer Gabriel Zaporta, a Saragossa. La balustrada es converteix en un fris decoratiu, en una clara exaltació de la monarquia, ja que apareixen representades les parelles reials de la corona d'Aragó. La sèrie va des de Ramon Berenguer IV i Peronella fins a Felip III i Margarida d'Àustria, amb el seu nom inscrit per a la seva identificació, més una darrera parella sense epigrafia. Però la data de l'any 1563 i la sèrie reial poden generar dubtes. 1) La parella de Felip II és Anna d'Àustria, la qual fou la seva quarta muller, ja que el casament fou el 1570. 2) Felip III apareix representat com un nen (fig. 2), el seu naixement es produeix el 1578; segurament l'adolescent retratat fora l'infant Carles d'Àustria (1545-1568), fill de Felip II i la seva primera muller Maria de Portugal. 3) S'havia proposat que la parella formada per Felip i Margarida s'identifiquessin amb Felip IV i la seva muller, ja que l'any 1645 Felip IV va promoure el col·legi tortosí a la categoria d'universitat; però les mullers de Felip IV foren Isabel de França († 1644) en primeres núpcies, i el 1649 es casava amb Marianna d'Àustria.

Totes les parelles reials són executades per la mateixa mà, així com altres relleus del mateix pati dels reials col·legis, en concret, els bustos que trobem en els carcanyols de les arcades del primer pis, els quals representen jueus i moriscos. Les peces esmentades han de ser obra del mateix Francisco de Montermoso, ja que tenen moltes semblances estilístiques: manera de fer l'ampla front, els arcs de les celles, el contorn dels ulls, i els llavis. L'epigrafia que permet identificar els personatges fou portada a terme bastants anys després de l'execució dels relleus, com a mínim entre 1599 (data del casament entre Felip

Francisco de Montermoso, relleus del pati, circa 1563. Tortosa, reials col·legis (foto: J. Yeguas).

Francisco de Montermoso, bust de Felip III (detall dels relleus del pati, circa 1563). Tortosa, reials col·legis (foto: J. Yeguas).

⁵ IGLÉSIES, J.; *El fogatge de 1553. Estudi i transcripció*, Fundació Salvador Vives Casajuana, Barcelona, 1981, vol. II, pàg. 348.

⁶ ARRIBAS VINUESA, J.; "Aportacions documentals als Reials Col·legis de Tortosa", dins *Recerca*, 4, Tortosa, 2000, pàgs. 53-76, 69-70 i notes 34-35.

III i la seva cosina Margarida) i el 1621 (data de la mort de Felip III, i llavors haurien posat el nom del seu successor al bust que manca inscripció). Per tant, la realització dels bustos respon a un sol programa iconogràfic, fet amb previsió d'increment de la nissaga reial; o sigui, que Montermoso hauria fet tots els relleus, fins i tot els futurs descendents de Felip II, monarca vigent l'any 1563..

UN SANT SEPULCRE A ARBECA

La residència i el treball de Montermoso a Arbeca féu que Sans Gené i Pau li atribuïssin una obra, un grup del Sant Sepulcre que es conserva fragmentàriament, ja que va patir les conseqüències iconoclastes del 1936.⁷ Un grup d'investigadors encapçalats per Fité recollien aquest testimoni, i fixaven la data a l'any 1504; una cronologia massa allunyada del context documental que nosaltres referim.⁸ L'apreciació de la qualitat del grup varia des d'una visió que considera l'obra com a modesta, fins a altres que el consideren prou correcte. Sabaté exclamava: *de gusto renacentista, acusa una fuerte influencia italiana y pertenece al siglo XVI.. se trata de una obra primorosa.*⁹

Francisco de Montermoso (atribuït), Sant Sepulcre, circa 1545-1560. Arbeca, església parroquial abans del 1936 (foto: arxiu Jesús Elies).

Una obra que hauria estat comissionada pels ducs de Cardona, perquè el conjunt portava l'escut heràldic de la família. Torras Tilló identifica l'escut del grup amb el que va utilitzar la duquesa Joana de Cardona i el seu marit Alonso, o el seu fill Francesc, entre els anys 1543 i 1575.¹⁰ A partir d'aquesta versemblant hipòtesi de comitència, s'ha especulat que en un origen l'obra estaria a la capella de Sant Jaume del castell d'Arbeca, i, després, fou traslladada a l'església nova d'Arbeca en data desconeguda, concretament, a una capella al costat de l'Evangeli sota les escales del cor.¹¹

Es tracta d'un típic Sant Sepulcre format per format per set blocs de pedra, d'Arbeca o de la comarca: un per l'altar, en què reposava el cos jacent de Jesucrist, amb un parell de *putti* (no són àngels per manca d'ales) que sostenien l'heràldica i decoració grotesca; un per Nicodem; un per Josep d'Arimatea; un per santa Maria Magdalena; un per Maria Salomé; i un compost per tres figures, sant

⁷ SANS GENÉ, J. M. - PAU SANS, A.; *Arbeca: història i record*, Arts Gràfiques Molino, Torregrossa, 1983, pàg. 49.

⁸ FITÉ, F. et alii; "Els inicis de la plàstica renaixentista a Lleida. L'exemple d'Alfés", dins *Ilerda*, 50 (Humanitats), Lleida, 1992-1993, pàgs. 10-11. Article que els mateixos autors tornen a publicar: "Alfés y los inicios del Renacimiento en Lleida", dins *Actas del IX Congreso Español de Historia del Arte*, I, (León, 1992), Universidad de León, León, 1994, pàgs. 155-169.

⁹ SABATÉ, R.; "Representaciones escultóricas del entierro..." (op. cit. nota 9), pàg. 67. Per a una opinió més crítica, vegeu: GARRIGA, J. - CARBONELL, M.; *L'art del Renaixement. Segle XVI*, (Història de l'art català, IV), 1986, (edició consultada: Edicions 62, Barcelona, 1994), pàg. 122.

¹⁰ TORRAS TILLÓ, S.; *Els ducs de Cardona; art i poder (1575-1690). Una proposta d'estudi i d'aproximació a la història, art i cultura a l'entorn de la casa ducal en època moderna*, Universitat Autònoma de Barcelona, Barcelona, 1997, (tesi doctoral), pàg. 51.

¹¹ SABATÉ, R.; "Representaciones escultóricas del entierro del Señor en los Templos tarraconenses", dins *Semana Santa*, Tarragona, 1931, pàg. 66.

Joan, Maria Cleofas i la Mare de Déu. Actualment, gràcies a la cura del desaparegut Centre d'Estudis Arbequins i a heroiques iniciatives, com la de Jesús Elies, es conserven diferents fragments de l'obra. Malgrat tot, el grup es podria restaurar, ja que encara es conserva un 80 % del conjunt i tenim una fotografia de com era abans de la seva destrucció.¹²

Pel que fa a l'autoria, cal fer referència a l'escultor Francisco de Montermoso. La nostra conclusió arriba després d'avaluar una sèrie de paràmetres: la versemblança de la hipòtesi en la trajectòria de l'artista (cosa que quadra pel que fa a l'espai i al temps en què troba documentat), i la confrontació de les restes del Sant

Francisco de Montermoso (atribuït), cap de santa Magdalena (detall del Sant Sepulcre, circa 1545-1560). Arbeca, casa particular (foto: J. Yeguas).

Sepulcre d'Arbeca amb el treball documentat de Montermoso a Tortosa (hi ha diferents punts de contacte estilístic entre les obres en qüestió. Pel que fa a la cronologia, segons l'heràldica, l'obra es dataria entre 1543 i 1575. El Sant Sepulcre ofereix un estil d'acord amb la meitat de segle XVI, la barreja d'elements del gòtic flamenc (com la manera de representar les llàgrimes dels personatges, o les rígides tipologies de la majoria dels personatges), juntament amb altres elements propis dels treballs renaixentistes "a la romana" (com la presència dels *putti* i els motius grotescos). Si hem de fixar una cronologia, ens inclinem entre les dates de 1545 i 1560. Uns motius tant "a la romana" es comencen a trobar a Catalunya a partir del 1530-1535, per la difusió del treball del valencià Damià Forment i l'entrada en vigor d'aquest nou estil entre els artífexs i la clientela; a més, l'heràldica també té el seu pes. Per l'altre extrem, cal pensar que es tracta d'un treball de Montermoso anterior a la seva anada a Tortosa, ja que l'obra dels reials col·legis marcaria la cota més alta de qualitat de la carrera artística; a més, els motius grotescos deixen d'utilitzar-se a partir dels anys 60 del segle XVI, a mida que els artífexs coneixen millor el repertori clàssic, i es tendeix a la simplificació de decoracions.

¹² El juny del 1998 el restaurador Àlex Masalles féu un pressupost per a la rehabilitació del Sant Sepulcre per al Centre d'Estudis Arbequins, el cost ascendia a 6.555.600 pessetes, sense comptar l'IVA. El pressupost incloïa els honoraris, el subministrament de materials, la subcontractació d'empreses externes i la realització de les anàlisis químiques necessàries. Es pretenia encolar parcialment les parts, per després sustentar-la sobre una estructura metàl·lica, i reintegrar els mínims fragments imprescindibles (braços, trossos de vestit i alguna figura completa) perquè pogués fer-se'n una bona lectura arqueològica. Masalles nota que el grup escultòric havia patit una restauració abans del 1936, ja que tenia zones reconstruïdes amb guix al frontal de l'altar, així com també hi ha restes d'incrustacions calcàries perquè les restes foren soterrades per evitar que fossin destruïdes.

INSTITUT DE LA COMARCA DE LES GARRIGUES

ANTROPOLOGIA

... a Mare de Déu. Actualment, gràcies a la seva col·lecció desaparegut Centre d'Estudis Garriguencs i a diverses iniciatives, com la de Jesús Sureda, es recuperen diversos fragments de l'obra, amb per això el propòsit de restaurar, ja que encara es conserva una part del conjunt i tenim una fotografia de molt alta qualitat de la seva destrucció.¹²

Per acabar l'entorn, cal fer referència a l'escultor Francesc de Monterroso. La nostra conclusió arriba després d'avaluar una sèrie de paràmetres: la semblança de la hipòtesi en la trajectòria de l'artista (cosa que quadra pel que fa a l'espai i al temps en què troba documentat); i la confrontació de les restes del Sant

Francesc de Monterroso (atribuït), cap de santa Magdalena (detall del Sant Sepulcre, circa 1545-1560). Arborea, casa particular (foto: J. Yeguas).

Sepulcre d'Arborea amb el treball documentat de Monterroso a Tortosa (hi ha diferents punts de contacte estilístic entre les obres en qüestió. Pel que fa a la cronologia, segons l'heràldica, l'obra es dataria entre 1543 i 1575. El Sant Sepulcre ofereix un estil d'arç amb la meitat de segle XVI, la barreja d'elements del gòtic flamenc (com la manera de representar les llagrimes dels personatges, o les rígides tipologies de la majoria dels personatges), juntament amb altres elements (trops dels treballs renaixentistes "a la romana" (com la presència dels *piumi* i els motius grotescos). Si hem de fixar una cronologia, ens inclinem entre les dates de 1545 i 1560. Una motiu tant "a la romana" es comencen a trobar a Catalunya a partir del 1530-1535, per la difusió del treball del valencià Damià Forment i l'entrada en vigor d'aquest nou estil entre els artistes i la clientela; a més l'heràldica també té el seu pes. Per l'altre extrem, cal pensar que es tracta d'un treball de Monterroso anterior a la seva anada a Tortosa, ja que l'obra dels reials col·legis tortosins la veiem més alta de qualitat de la carrera artística: a més, els motius grotescos deixen d'utilitzar-se a partir dels anys 50 del segle XVI, a més que els artistes comencen a millorar el repertori clàssic, i es tendeix a la simplificació de la decoració.